

**ULUSLARARASI
ORYANTALİZM
SEMPOZYUMU**

9-10 ARALIK 2006

**İstanbul Büyükşehir Belediyesi
Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı
Kültür Müdürlüğü Yayınları**

Editör

Lütfi Sunar

Hazırlayanlar

Lütfi Sunar, M. Furkan Gümüş, Murat Şentürk

Tasarım ve Uygulama

Furkan Selçuk Ertargin

Baskı

Şeref Ofset

Kapak Resmi

**Alain Lesieutre, Colonne d'Hippone, Constantinople, 1855
(yeniden düzenlenmiştir)**

1.Baskı

İstanbul 2007

2.000 Adet Basılmıştır

Oryantalizmden Oksidentalizme

Prof. Dr. Hasan Hanefi
Kahire Üniversitesi Felsefe Bölümü

Çev. Hakan Çopur

Bir çalışma alanı olarak oryantalizm, Batı'da Rönesans'tan itibaren modern zamanlarda ortaya çıkmıştır. Oryantalizm, klasik dönem olan Patristik dönem, Orta Çağ, Skolastik dönemden sonraya tekabül eden Batı tarihinin ikinci döngüsü boyunca ortaya çıkmıştır. On dokuzuncu yüzyılda zirvesine ulaşmış ve rasyonalizm, tarihsicilik ve yapısalcılık gibi farklı Batılı düşünce okullarıyla paralel devam etmiştir.

Oryantalizm, ortaya çıkış süreci itibarıyla anlam ve niteliklerine pek de dikkat edilmeksizin yapılan titiz ve mikroskobik analizler yoluyla vücut kazanan tarihsiciliğin Kurbanı olmuştur. Oryantalizm, "araştırmanın konusunu" tanımlamaktan ziyade "araştıran özneyi" ifade etmektedir. Bu hâliyle Doğu'nun Ruhunu yansıtmaktan daha çok Batı'nın aklını açığa çıkarmaktadır. Doğu'nun ülkeleri, insanları ve toplumları hakkında bir araya getirilen onca bilginin şiddetli acısı oryantalizmi beslemiştir. Batı, kendi coğrafi sınırlarını aşarken kendinden olmayanı daha çok ha-

kimiyet altına almak için onu daha çok anlamak istemiştir. Çünkü bilgi güçtür. Klasik oryantalizm; emperyalizm, ırkçılık, nazizm ve faşizm gibi ideolojiler ve Avrupa üstünlüğü esasına dayalı Batı sömürge kültürüne aittir. Yani Batılı bir eylemdir; kendi ile öteki, Batı ile Batılı olmayan, Avrupa ile Avrupa dışı, klasik dünya ile yeni dünya ve kadim zamanlarla modern zamanlar arasındaki güç ilişkisinin nasıl olacağını tanımlayan Batılı bir Yaşam Kaynağı (Elan Vital) ifadesidir.

Ayrımlara ve nüanslara bakılmadan yapılan bu acımasız yargılama, sert ve acı verici olabilir; fakat halkların tarihsel bilinçsizliği, anlatılar ve kavramlar düzeyinde bu gerçek ve doğru bir yargılamadır. Buna mukabil oksidentalizm, Üçüncü Dünya'da, sömürgeleşme süreçlerini tamamlamak üzere ikame edilmiş bir yaklaşım biçimidir. Askerî, ekonomik ve siyasal sömürgeleşme, kültürel ve bilimsel sömürgeleşme olmaksızın her zaman eksik kalırdı. Sömürülen ülkeler özgürlüklerinden önce veya sonra bilimsel nesne olmaya devam ettiği sürece sömürgeleşme hâlâ bitmiş sayılmaz. Oryantalizmdeki çalışma nesnesi oksidentalizmin çalışan öznesi, oryantalizmdeki çalışmayı yapan özne, oksidentalizmdeki çalışma konusu olmaktadır. Dolayısıyla insanlar ve toplumlar arasındaki güç ilişkilerine bağlı olarak aslında daimi bir çalışma konusu ve çalışmayı yapan özne yoktur. Roller, tarih boyunca hep değişmiştir. Kadim dünyada, Çin'de, Hindistan'da, İran'da, Babil'de ve Mısır'daki toplumlar hep çalışmanın öznesi olmuşlardır. Bu toplumlar ve klasik İslam kültürleri yine merkezdeki özneler konumundalardı; aynı dönemlerde Avrupalılar çalışmanın konusu olmaştılar. Modern dönemlerle birlikte bu süreç tam tersinde döndü ve Müslüman dünya çalışmanın konusu hâline geldi. Günümüzde oryantalizmin sonu ve oksidentalizmin başlangıcı, üçüncü kez bir değişim anlamına gelmektedir. Artık Batı, özne olma vasfını kaybetmeye ve yavaş yavaş nesne olmaya başlamıştır, bunun tersi de Doğu için geçerlidir. Nesnel idealizm, Batılı sömürgeci modern zamanlardan üçüncü dünyacı sömürgecilik sonrası yeni zamanlara doğru kaymaktadır. Batı'nın bilen bir özne olduğunu ilan eden "cogito ergo sum"ı (Düşünüyorum, öyleyse varım) üçüncü dünyanın "studio ergo sum"ı (çalışıyorum, öyleyse varım) hâline gelmiştir.

Oksidentalizm, Doğu'da Batı'yı Batılı olmayan bir dünya görüşünden yola çıkarak geliştirebilecek bir karşı çalışma alanıdır. "Ben"de öteki, her zaman bir imgedir. Bu, bir imge, her zaman hedefi vurmaya yarayan bir karikatürdür. Oryantalizm Doğu için siyahlar, sarılar, Doğu despotizmi, ilkel akıl yürütme, vahşi düşünce, Sami aklı, Arap aklı, şiddet, fanatizm, az gelişmişlik, ayrılıkçılık, gelenekselcilik ve muhafazakârlık gibi pek çok imge yaratmıştır. Zaten bir kere öteki karikatürleştirilirse "ben" in her eylemi meşrulaştırılacağından onunla ilişki kurmak ve anlaşmak da kolay olur. Böyle bir algı, "ben" in "öteki" ni hedef olarak vurmasını da mümkün kılar. Bu sürece ilaveten "ben" kendi varlığını daha bariz bir biçimde göstermek için kendine ilişkin kimi noktaları da vurgular: Beyazlar, Batı, demokrasi, mantıksal akıl yürütme, uygarlık, aryanizm, barış, tolerans, gelişmişlik ve hattâ fazla gelişmişlik, bağımsızlık, sekülerizm, modernizm, ilerleme. Kitle iletişim araçlarının Batılı ellerde olduğu güç yoluyla *ben*, "öteki" ni silahsızlandırırken kendisini aynı hızla silahlandırır. Böylece Batı ile Doğu arasında bir üstünlük aşağılık kompleksi ilişkisi kurmak ve bunu kalıcı hâle getirmek mümkün olacaktır.

Eğer oryantalizm merkezin bir ürünü ise oksidentalizm de çevrenin bir ürünüdür. Merkez, bilim, sanat ve kültür tarihi açısından daha fazla ayrıcalığa sahipken çevre marjinalleştirilmiştir. Merkez üretmekte, çevre ise sadece tüketmektedir. Merkez süreçleri okumakta ve onları kavramsallaştırmaktadır. Merkez efendidir; çevre ise itaat eder. Merkez eğitmen, çevre ise eğitilendir. Oksidentalizm ise yeni bir bilim olarak bu ilişkiyi tam tersine evirerek ilişkinin taraflarının rollerini bugünkünün tersine çevirecektir.

Oryantalizm etno-ırkçı bir kültür içinde doğmuştu ve Avrupa merkezci bir organik üstünlük ile tarihsel bir kibir temeline dayanmaktaydı. Bu durum beyazı siyaha, bilgiyi cehalete, mantığı çelişkiye, akılı büyüye, rasyonaliteyi dinî ahlaki pratiğe, insan hakları ve onurunu tanrının ve/veya kralın hakları ve onuruna, demokrasiyi despotizme ve kısaca hayatı ölüme, varlığı da hiçliğe karşı ciddi biçimde kıskırtmış, bunları karşı karşıya getirmişti. Oksidentalizm, "ben" olarak Batı ile "öteki" olarak Doğu arasındaki bu ilişki tarzını düzelterek Doğu'yu "ben" Batı'yı

ise “öteki” hâline getirmektedir. “Ben” ile “öteki” arasındaki ilişki, bir üst alt ilişkisi yaratmadan özneler arası eşit, musavi ve akli başında bir ilişki olabilir. Yapıcı oksidentalizm, yıkıcı oryantalizmin yerine geçecek bir karşılıktır.

Dünya tarihi, sanki Batı evrenin merkezi ve aynı zamanda tarihin sonu imiş gibi yazılmıştır. Kadim medeniyetlerin tarihi, en alt düzeye indirgenmiştir. Buna mukabil modern Batı'nın tarihi, en yüksek düzeye yükseltilmiştir. Doğu'nun üç bin yıllık kadim tarihi, topu topu bir bölümde özetlenirken beş yüz yıllık modern Batı tarihine uzun bölümler ayrılmıştır. Oryantalizm, Batı'yı kadim zamanlarda atılan tohumların modern zamanlardaki meyvesi diye tüm medeniyetlerin ulaştığı zirve olarak tasarlayan, teolojik gelişmenin tamamlanmasından ve eskiye ait ne kadar kusur varsa hepsinin temizlenmesinden sonra İsrail'e gönderilen onca peygamberin ardından İsa Mesih (Jesus Christ) biricik olarak ayrı bir kenara koyan Batılı tarih felsefelerinin kurbanı olmuştur. Hâlbuki oksidentalizm, medeniyetler tarihine karşı yapılan bu tarih yazımı hatasını ortadan kaldıracak bir dengeyi hedeflemektedir.

Tarafsızlık ve nesnellik, Batılı bilimin olmazsa olmaz saydığını iddia ettiği şeylerdir. Buna mukabil oryantalizm ne tarafsız ne de nesneldir. Hatta oryantalizm, tam aksine taraflı ve belirli hedeflere adanmış bir disiplin olup motivasyonun Avrupalılık bilincinde bulmaktadır. Tarafsız olarak nesnesini/konusunu tanımlamaktan ziyade oryantalizm özne olmanın tüm tutkularına sahiptir ve bağımsız nesneyi, öznenin kendi algılamasına feda ederek onu diğerinin yerine koyar. Tarafsızlık ve nesnellik, tam da taraf olmanın üstünü örten bir örtü işlevi görmektedir. Hâlbuki oksidentalizm bunun tam tersidir. Kin veya hükmetme güdüsüyle hareket etmez. Bilerek veya bilmeyerek nesnesini veya konusunu, önceden tanımlı yaklaşım ve yargılarla deforme etmez. Oksidentalizm incelediği nesnesiyle kullandığı metoduyla ve taşıdığı amaçlarıyla gayretli bir bilim olmaya çalışır. “Öteki”nin kendisi üzerindeki baskıcı imgelemesinden kurtulmaya çalışır ve bu gayret gerçekten yaratıcı bir güçtür. Bu güç, oryantalizmdeki özne nesne güç ilişkisinin üzerindeki perdeyi yırtarak hakikati ortaya çıkarır. Bunun için oksidentalizm “öteki”nin algısıyla kon-

trol eder ve kendisine yönelik tanımlama çabalarına izin vermez. Bu yolla oksidentalizm, hükmetme güdüsüyle hareket eden “öteki”ne yönelik bir karşı imaj yaratabilir; kendisi için de sonsuz bir yaratıcılıkla kendi bağımsızlığına yönelik bir öz üretim gerçekleştirebilir.

Oksidentalizmin konusu, “üçüncü dünya”daki Batılılaşma eğilimlerine karşı bir denge oluşturmaktır. Afrika’da, Asya’da ve Latin Amerika’da Batı, modernleşme için bir model olmuştur. Batılı hayat tarzı, Batı dışında -özellikle yönetici sınıflarda- ortak bir zemin hâline gelmiştir. Batı’nın taklidi olmak, neredeyse ulusal bir karakter hâlini almıştır. Bu Batılılaşma eğilimleri, dinî muhafazakârlık ve fundamentalizm gibi antiBatı bazı yaklaşımlar ortaya çıkarmıştır. Oksidentalizm ulusal karakterin, ulusal kültürün ve ulusal hayat tarzının yabancılaşmaya ve sadakatsizliğe karşı kısmi bir savunmasıdır; aynı zamanda elitlerin seçimi olan oryantalizme karşı halkı temsil eden daha kapsamlı ve geniş bir açılandır, yönetenlerin seçimi olan oryantalizme karşı yönetilenlerin ideolojisidir, kilise dogmalarına dayalı olarak hareket eden hükmedici oryantalizme karşı özgürlükçü teolojiler gibi özgürleştiren bir araçtır.

Üçüncü dünyanın hemen her yerindeki ulusal kültür, birbirine düşman iki yaklaşıma bölünmüş durumdadır. Her biri de kendisini halkın gerçek temsilcisi gibi sunmaktadır; bunların ilki “modernite” adına, ikincisi ise “gelenek” adına hareket etmektedir. Arap dünyası göz önüne alındığında modern Arap düşüncesinde üç ana damar etrafında Batı, modernleşmenin modeli olarak alınmıştır: Afgani’nin öncülüğünde kurulan “dinî reform” Shebly Shmayyel tarafından öncülüğü yapılan “seküler bilimselcilik” ve Tahtavi’nin önderliğini yaptığı “politik liberalizm”. Her üç yaklaşımda da Batı, gücün, endüstrinin, şehirleşmenin, demokrasinin, çok partili siyasal hayatın, anayasanın, basın özgürlüğünün ve insan haklarının temsil edildiği bir bilgi modeli olarak algılanmıştır. Bu, Aydınlanma boyunca Avrupa’nın imajıdır. Bu üç yaklaşım arasında özerleri itibarıyla pek bir fark yoktur; belki sadece derece olarak farklılıkları söz konusudur. Bir kere ulusal tutkular sakinleştiğinde Batılılaşma Batı’ya sadakat olarak ve yönetici elit için bir hayat tarzı biçiminde ortaya çıkmaktadır. Kültürel olarak Batı’ya bağlılık, ulusal bağımsızlığın

yavaş yavaş erimesine neden olmaktadır. Bir bilim olarak oksidentalizm, kendi içinden/özünden büyümeyi dışarıdan beslenen büyümeye tercih etmektedir; aynı biçimde içerdekine dışarıdakinden “bene” de “öteki”nden öncelik vermektedir. Buna ilaveten iki farklı düşüncenin aynı anda olmasının, bunlardan birinin diğerine hükmetmesine göre daha tercih edilebilir olduğunu savunmaktadır.

Kültürel bir hareket olarak oksidentalizm, gelişmekte olan toplumları bilgi transferi aşamasından kültürel yaratıcılık düzeyine taşımayı amaçlamaktadır. Ulusal bağımsızlık döneminden bu yana ulus devletinin inşası, Batı kökenli modern bilimler temelinde yapıldı. Entelektüellerin ve hatta bilim adamlarının rolü, bilim, sanat ve edebiyattaki Batılı olanı Batı dışına taşımak olmuştur. Böylece Batı'nın ürettiğini Batılı olmayan tüketmektedir. Batı ortaya koymakta ve Batılı olmayan da onu almaktadır. Böylece ulusal kültürler yabancı sistemlerin ve kültürlerin taşıyıcıları hâline gelmişlerdir. Merkezin kültürü çevrenin üzerine ışık demetleri gibi yayılmaktadır. Merkez güçlenirken çevre dağılık bir biçimde kalmaktadır. Oksidentalizm “üçüncü dünya”ya, tüm insanlık için faydalı olacak bir yeniden var olma süreci için yardım edebilir. Bilim gerçeklikten doğar, yoksa kadim gelenek veya modern Batı tarafından önceden ortaya konulmuş/üretilmiş metinler üzerinden doğmaz. Kavramsallaştırma, sadece Avrupa aklının tekelinde olan bir şey değildir. Bu, insani bir çabadır ve her insana açıktır. Yaratıcılığın uzun ve çaba isteyen yolculuğu, tembelliğin tüketime ve taklide dayalı sıkıcı manzarasından elbette daha tercihe şayandır. Bu gerçekleşirse ancak o zaman “üçüncü dünya”daki toplumlar olgunluk çağına ulaşabilirler ve Batı'nın kültürel vesayetinden kurtulabilirler.

Yeni bir bilim olan oksidentalizmin bilimsel veri kaynağı olarak iki noktayı belirtebiliriz: (i) Avrupa kültürünün “üçüncü dünya” entelektüelleri tarafından varoluşsal reaksiyonlara veya bilimsel analizlere dayalı olarak kritik edilmesi. Ulusal bağımsızlıktan önce ve sonra Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki ulusal entelektüeller, kendi kültürlerini Batı'nın kültürel hegemonyasından kurtarmaya çalışmışlardır. “Öteki”nin kritik edilmesi ve onun hangi sınırlara sahip olduğunu iyi algılanması, “öte-

ki”nin hegemonyasından kurtulmak için bir ön şarttır. “Öteki”nin aklı, tarihi ve kültürü *benin* ruhundan, tarihinden ve kültüründen uzaktır. Latin Amerika’daki yerlilik (*indiginismo*) ve özgürlük teolojisi, Afrika’daki bilinçlilik (*conscientism*) ve zencilik bilinci, Asya’daki demokratik hareketlerin hepsi de ulusal yaratıcılığa verilebilecek önemli örneklerdir.

Avrupa bilincinin kritiğinin ikinci kaynağı, bizzat Avrupalı filozoflar ve düşünürler eliyle Batı’da ortaya çıkmıştır. Rousseau, sanatları, bilimleri, edebiyatı ve onların bireysel ve toplumsal ahlak üzerindeki olumsuz etkilerini eleştirmiştir. Spengler “Batı’nın Çöküşü”nü deklare etmiştir. Max Scheler Avrupa’da değerlerin nasıl ters yüz oldukları hakkında yazmıştır. Nietzsche genel anlamda hiçliğin ve Tanrı’nın ölümünün ne olduğuna eğilmiştir. Husserl ve Bergson Avrupa bilincindeki hayatın yok oluşuna, “Erlebnis ve vecu”ye dikkat çekmişlerdir ki Husserl’a göre bu bir iflastı, Bergson’a göre ise Tanrılar yaratan makineler anlamı taşıyordu. Nietzsche Batı’da Tanrı’nın öldüğünü ilan ederken Derrida ve bazı postmodernistler insanın öldüğünü iddia ediyorlardı. Barthes ise “Yaratıcı öldü.” diyordu.

Hem dışardan hem de içerden olan bu çift yönlü ispat, bir bilim olarak oksidentalizmin ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Bunun yanında birincil kaynak olarak Avrupa bilincinin bizzat kendisi tarafından medeniyet ve kültürlerin varlık ve hiçlik, hayat ve ölüm hakkındaki yaklaşımlarını ölçecek Avrupa *Lebenswelt*’inin semptomları olarak üretilmiş çalışmalar da sayılabilir. Bu ham kaynak, Avrupa bilincinin tarihsel oluşum sürecindeki ana felsefi çalışmalardan müteşekkildir. Felsefe, bir bütün olarak sanat ve bilimin kapsandığı bir dünya görüşüdür. Felsefe, Avrupa bilincinin yapısını ve gelişimini yansıtan bir aynadır. Oksidentalizmin konusu, Avrupa bilincinin bizzat kendisi, onun doğuşu, gelişimi ve ölümüdür. Bu kavram bir soyutlama, bir hipotez veya ahlaki bir husus değildir bilakis “une prise de conscience” anlayışını yansıtır. Yani “Besinnung” a işaret eder ki bu olguyu pek çok tarih felsefecisi ele almıştır: Scheler, Spengler, Bergson, Husserl, Ortega, Toynbee, Hazard ve diğerlerine göre Avrupa bilinci kendi kaynaklarına sahiptir; ayrıca bir başlangıç ve bir de sonu vardır. Kendi gelişiminden ortaya çıkan bir ya-

pısı vardır. Yirmi birinci yüzyıla girdiğimiz bu dönemde ise onun geleceği tartışılmaktadır.

Avrupa bilincinin üç ana kaynağı vardır: “Greko Romen, Judeo Hristiyan ve Avrupa çevresi”: Zihniyet, tabiat, popüler kültür, âdet ve gelenekler. Buradaki Romen kaynak, emperyal Roma’nın yoğun mayasını Grek kaynakların üzerine giydirmiştir; ki bu hamur sömürgeciist Avrupa döneminde yeniden canlandırılarak şekillendirilmiştir. Paul yardımıyla Hristiyanlık Yahudileştirilmiş ve böylece Yahudi kaynak da Hristiyanlık’ın üzerine geçirilmiştir. Helenizm ve Hristiyanlık’tan ziyade Romen ve Yahudi geleneklerine yakın olan Avrupa çevresi ise iki farklı kaynağı hamuruna katmıştır. Realizm “idealizm”e üstün gelmiştir. Materyalizm, “spiritüalizm”e ve şeytan da Tanrı’ya baskın gelmiştir. İlk iki kaynak, Greko Romen, Judeo Hristiyan kaynaklar, patristik dönemdeki durumlarından skolastisizm dönemindeki durumlarına (yani Plato’dan yani Aristoteles’e), bir başka deyişle “idealizm”den “realizm”e, fikirden maddeye doğru evrilmişlerdir. Avrupa çevresi Yahudilik, Romanizm ve Aristoculuk için uygun bir alt tabaka görevi görmüştür. Yani taşıyan ile taşınan aynı türdenlerdir.

Avrupa bilinci, kartezyen cogito (*Cogito ergo Sum*) ile modern zamanlarda ortaya çıkmıştır. Bu anlayışta öznenin nesne üzerinde mutlak bir hâkimiyeti söz konusudur. Sözün kendisi algılanan dünya demektir. Ahlak söz konusu olduğunda ise işlevsel ve geçici bir ahlak öne sürülmüş ve bu ahlak da akıl süzgecine maruz bırakılmamıştır. İrade ahlaktan daha geniş bir alanı kapsar. “Teorik hakikat, kutsal gerçeklik” ile garanti altına alınmıştır. Bu öznel tavırdan iki birbirine zıt yaklaşım doğmuştur: Rasyonalizm ve empirisizm. İlki bir fikir, bir varsayım ve bir tündengelim olarak ikincisi ise bir etki, bir duyumsama ve bir tümevarım olarak her ikisi de subjektivisttir. İlk trend, yükselen öznenin gücünden ortaya çıkmıştır; buna mukabil ikincisi ise aşağıya inen öznenin konumundan doğmuştur. Bu anlamda Avrupa bilinci “açık bir ağız” gibidir. Bu durum, modern Avrupa felsefesinin doğduğu ve aynı zamanda acı çektiği Batı düalizminin ta kendisidir. Kant’ın “aşkın idealizmi” bu iki ayrıksı durumu “suret ve madde, kategori ve ilham, a priori ve pos-

teriroi, tümevarım ve tümdengelim, analiz ve sentez, metafizik ve fizik, felsefe ve bilim” olarak birleştirmeye çalışmıştır. Şu meşhur problematikte de ifade edildiği gibi “a priori sentetik bir yargı nasıl mümkün olabilir?” Organik bir bütünlük ve diyalektik bir hareket söz konusu değildi. Aynı düalizm ahlak alanında da devam etti. Saf aklın doğru ve yanlışın ne olduğunu bilmesi mümkün değildi sadece pratik akıl bunu bilebilirdi. Saf akıl fenomenlerle ilgilenirken pratik akıl numenlerle ilgilenmektedir. Kant bu düalizm yoluyla aşkın idealizmin ve eleştirel felsefenin nihai amaç olarak inanca yer açmak için bilgiyi yok edeceğini ilan etmişti. Kant sonrasındaki filozoflar da bu düalizmi birleştirmek amacıyla mutlak idealizm çerçevesinde devam edince diyalektik bir süreç içinde bu ikilik bir üçlülüğe dönüşmüştü: Duyumsama, anlama ve akıl; estetik, analitik ve diyalektik. Fichte “mutlak ego”ya şekil vermek amacıyla “ego” ile “nonego” arasında pratik bir idealizm ve öznel bir diyalektik tasarlamıştı. Hegel ise Fichte’yi yeniden canlandırarak öznel diyalektiği nesnel diyalektiğe dönüştürdü ve mantuktan “varlık”a yöneldi. Schelling ise “geist” ile “natur” arasında belirli bir kimlik felsefesini tercih etti; böylelikle kartezyen felsefenin düalizminden kaçınarak bir aksiyom olarak birliğe ulaşmayı ümit ediyordu. Schopenhauer da “The World as Will and Representation” adlı eserinde hayatın negatif yanında bu ikiliği birleştirmeye çalışarak aynı düalizmi tekrar etmiştir. Rousseau’nun modern uygarlık eleştirisinde de söylediği gibi bu durum Batı için sonun bir alameti olarak görülebilir. Hegelci “mutlak idealizme” dayanan Hegelci solun eleştirileri ise sonun başlangıcıdır. Avrupa bilincinin açık ağzını kapamaya yönelik tüm çabalarda “son” üç farklı şekilde tasvir edilmiştir: İlk olarak Kierkegaard, Nietzsche, Ortega ve diğer varoluşçulara göre Batı rasyonalizminin eleştirisi, bir soyutlamaya ve formalizme dönüşmüştür; böylece rasyonel olanın yok edilmesi ve irrasyonel, absürd ve çelişik olanın ikame edilmesi yoluyla yükselme/ilerleme çizgisinin aşağıya inen bir çizgi hâline getirilmesi mümkündür. İkinci olarak da Scheler, Weber ve varoluşçu felsefecilerin hepsi materyalizm ve saf objektivizm olarak “empirisizm”in eleştirini yapmakla aşağıya inen çizgilerin yükselmesinin/ilerlemesinin mümkün olduğuna inanırlar. Bu iki farklı çizgi, Husserl ve Bergson’un yeni “cogito”sunda bir-

leşir; böylelikle üçüncü bir yolun bulunmasıyla Batı felsefesinin düalist ağzının kapanmasına giden yol açılmış olur. Avrupa bilincinin yaşadığı süreçler kendi başlangıç ve sonunu da kendi içinde barındırmaktadır. O, Descartes'in "cogito"sundan başlayıp Husserl'ın "cogitatum"una ulaşan bir başlangıç ve bir ulaşma yeridir. Bu destan da böylece sona erer.

Bununla birlikte Avrupa bilincinin, kendi gelişiminde şekillenen bir yapısı vardır. Bu yapı "trinitarian" yani "üçlü" bir yapıdır ve her bir parça ayrı bir varlık alanına tekabül ederken bütünü bu parçaların her birinde görmek mümkündür. Buradaki soru, bu fenomenin "formel" olup akıl tarafından mı maddi olup duyular tarafından mı yoksa ancak yaşanarak insan deneyimiyle mi anlaşılabilir olduğu sorusudur. Bu üç yaklaşım da bilgiye ilişkin tekeli ellerine geçirebilmek için birbirine karşı savaşımlardır. Her bir yaklaşım da tek taraflı, tek yönlü ve farklılığa tahammülü olmayan bir çizgiye sahiptir. Bundan sonra Avrupa bilinci, "o mu bu mu" ikiliğine düşmüştür; ancak bu Avrupa bilinci iki farklı alternatifle tatmin olamadı ve sonunda "ne o ne de bu" neticesine vardı. Bu farklı yaklaşımlar arasındaki sürekli salınım, tek hakikat olarak devam etti. Değişim, sürekliliğe üstün geldi. Böylece Avrupa bilinci odak noktasını kaybetti. Merkezdeki bir nokta hariç tüm noktalarını farklı yönlere dağıttı. Her bir noktası farklı yönlere doğru bölündü. Tüm alternatifler aynı derecede doğru ve yanlış olarak görülmeye başladı, yani tam bir şüphecilik ortaya çıktı. Bu da günümüzde yüz yüze olduğumuz "nihilizm"den başka bir şey değildir.

Şimdiki soru, Avrupa bilincinin geleceğinin ne olacağıdır. Avrupa bilinci, dünya tarihinin çarkları arasındaki yolculuğunu artık tamamlamış mıdır? Şimdi hangi "dünya bilinci" liderliği ele alacaktır? Eğer modern zamanlardaki Avrupa Afrika'nın, Asya'nın ve Latin Amerika'nın tarihsel kültürlerini miras olarak almış olsa "üçüncü dünya" bilinci yeni bir açılım olarak liderliği eline alıp Avrupa mirasını da alarak dünya tarihinin yeni döneminde öne geçebilir mi? Pek çok bulgu, bu tür bir olasılığı tarihsel olarak mümkün kılıyor, yeni bir doğuşun ve "üçüncü dünya" bilincinin, optimistik bir açılımın habercisi olarak karşımıza çıkıyor. Batılı birçok dünya tarihçisi Doğu'daki dünya tarihinin yeniden doğuşunu

ve aynı zamanda Batı'daki çöküşünü haber veriyor. Tarih kendi yolculuğunu artık tamamlamıştı ve son durağına modern zamanlarda Alman aydınlanmasında (Herder, Lessing, Kant, Hegel), Fransız aydınlanmasında (Voltaire, Montesquieu, Turgot), İtalyan aydınlanmasında (Vico), Rus aydınlanmasında (The Slavophiles) veya Amerikan aydınlanmasında (Thomas Paine) ulaşmıştı. Gelecek için sadece onuncu ve sonuncu aşama kalmıştı (*Condorect*). Hâlbuki Rousseau başlangıcı çoktan ilan etmişti; öte yandan Hegel tarihin tamamlandığını ve Avrupalı tarihsel sürecin sona erdiğini söylüyordu. Çağdaş Avrupalı filozoflar, Avrupa bilincinin gelişim aşamasının sonunda nihilizmin farklı yüzlerini göstermişlerdi: “Tanrı'nın Ölümü (Nietzsche), Renverserment Des Valeurs (M. Scheler), Lebeweltverloss (Husserl), Des Machines Pour Créer Des Dieux (Bergson), Batı'nın Çöküşü (Spengler), Uygarlık Yargılanıyor (Toynbee), l' Occident N'est Pas Un Accident (Garaudy) ve La Crise De La Conscience European (Hazard).” Aynı fenomen, Batı sosyolojisindeki kriz sorularını gündeme taşıyarak beşerî ve sosyal bilimlerde de kendisini göstermişti. Benzer biçimde gündelik hayatta da bu sıkıntı ve rahatsızlık gözle görülmekteydi; karşı kültür, otuz yılda iki dünya savaşı, Batı projesinin çöküşü, üretimin zirveye çıkması ve tüketim sorunu olarak yansımaları, intiharların artması, organize suçlar ve şiddetin tırmanması. Almanya, Batı Avrupa ve Rusya'da klasik liberalizme geri dönüşe ilişkin son sinyaller, kapitalist sistemin yenilenmesi, sosyalizmin yenilenmesi. Bunların hepsi de geçici ve kısa ömürlü süreçler olmuşlardır. Buna mukabil “üçüncü dünya”daki bilincin gerçekten de güç kazanması çok önemli olmuştur: Özgürlük hareketleri, sömürgeleşme, kalkınma, kitle mobilizasyonu, modernleşme, modern devletin inşa edilmesi, sürekli yaratıcılık, yeni bir değerler dünyası sistemi önermek, Güney Afrika ve “siyonizm”deki ırkçı ayrımcılığa karşı bir dünya konsensüsü, Filistin'deki yeni sömürgeleşme rejimi vd. bu süreçteki kimi geri adımlar, sadece geçici karşı devrimlerdir. Diktatörlükleri ve militarizmi de bunlara ekleyebiliriz. Batılılaşma, bağımlılık, az gelişmişlik, insan hakları ihlalleri zorlu süreçlerdir. Ancak “üçüncü dünya”nın ahlaki ve materyal gücü son derece yüksektir. Deneme yanılma süreçlerinin meyveleri çok önemlidir. “Ben”in geçmişten gelen tarihsel geleneksel dene-

yimleri ile “öteki” olan Avrupa’nın modern zamanlardaki tecrübeleri, “yeni dünya bilinci”nin iki ana göstergesidir.

Yeni bir bilim olarak oksidentalizm, “ulusal partiküler kültür” adına “evrensel kültür birliğini” feda edecek midir? Gerçekte “dünya kültürü” merkez tarafından çevreyi daha çok domine etmek ve onu kültürsüzleştirmek için yaratılmış bir mitten başka bir şey değildir. Bu dünya kültürü miti de yine merkez tarafından kontrol edilen kitle iletişim araçları sayesinde yaratılmış ve yaygınlaştırılmıştır. Büyük K ile yazılabilecek hiçbir “kültür” yoktur. Yalnızca küçük k ile yazılabilecek birçok kültür vardır. Her bir kültür kendi otonom alanına sahiptir ve bir halkın ve onun tarihinin ifade alanıdır. Tarih boyunca süregelen kültürler arası etkileşim, hiçbir zaman bir kültürün diğerini kültürsüzleştirmesi anlamına gelemez. Merkezdeki “büyük” kültürün çevredeki “küçük” kültürleri asimile etmesi veya onların içini boşaltması, onları içeriksizleştirmesi asla kabul edilebilir değildir. Sadece karşılıklı ve eşit olarak alış-veriş olabilir; dil, kavram, metotlar ve değerler düzeyinde çift yönlü etkileşimler mümkün ve kabul edilebilir olabilir. Peki acaba oksidentalizm, tarihsel bilimlerin “politikleştirilmesi” anlamına mı gelmektedir? Gerçekte bilimin politikleştirilmesi tüm kültürler ve toplumlar için ortak bir deneyimdir. Sadece klasik oryantalizmde değil Avrupa bilimlerinde, beşerî bilimlerde, sosyal ve hatta fen bilimlerinde de bu durum yaşanmıştır. Ancak ne zaman ki güç dengesi Avrupa’dan “üçüncü dünya”ya ve merkezden çevreye döndü, işte o zaman bilimin politikleştirilmesi hemen bir sorun hâline getirildi. Hâlbuki merkezdeki efendi(ler) bu işin her zaman şampiyonluğunu yapmışlardır. Çünkü bilim güç demektir. Sonuç olarak oryantalizmden oksidentalizme geçiş aynı zamanda güçler dengesindeki değişim anlamına da gelmektedir.